

Egyéni ének és személyhez kötöttség (Schmidt Éva gyűjtésének néhány tanulsága)

0. Bevezetés

Az alábbiakban azt tekintem át, hogy Schmidt Éva 1980-as és 1982-es, északi hanti és kisebb részt manysi gyűjtései¹ hogyan egészítik ki a sorsénekről/egyéni énekről – jobbára a manysi és a keleti hanti folklór alapján – tudottakat a személyhez kötöttség szempontjából.

A Schmidt Éva által publikálásra előkészített anyagban a folklórszövegekhez fogható jelentőségűek azok a jegyzetek, amelyekkel az egyes énekeket ellátta. Közöttük akad esetleges információ is, amelyek az aktuális ének speciális történetéből fakadó vagy az adatközlőhöz kapcsolódó tudnivalók, de határozottan kirajzolódik az a törekvése, hogy a szerző nevét, a keletkezés helyét és idejét, az elsajátítás módját megtudakolja. Általában meghatározta azt is, hogy milyen énekfajtáról van szó. E dokumentációkban rendszeresen megjelenik a személyhez kötöttség fogalma is. Az alábbiakban elsősorban a személyhez kötöttségről, az énekek koráról, és fennmaradásuk néhány tényezőjéről lesz szó.

A fenti gyűjtések anyaga jelenleg kéziratban a MTA Nyelvtudományi Intézetben van, közlésére apránként kerülhet majd sor. A jelen áttekintést éppen az indokolja, hogy az énekek és a hozzá tartozó kommentárok összessége csak hosszú évek múlva lesz olvasható.

1. A manysi és a hanti egyéni énekek

Az énekek jellemzőiről a manysi nyelv szempontjából Kannisto, valamint Munkácsi anyagának feldolgozója, Kálmán Béla tett számos lényeges észrevételt. Ezeket jól lehet ismerni a legsűrűbben forgatott kézikönyvekből és tankönyvekből. Újabban a keleti hantik éneklési szokásairól Csepregi Márta és Lázár Katalin számoltak be. Schmidt Éva közölt néhány írást, illetve általa gyűjtött éneket a nyolcvanas években, amelyekben számos új ismeret és összefüggés derül ki az obi-ugor népköltészet jellemző műfajairól, csakhogy ezek egy része nem folklorisztikai vagy finnugrisztikai folyóiratokban jelent meg.

1.1. Kannisto nagyon fontos jellemzőket konstatál. Tapasztalatai szerint a sorsénekek viszonylag fiatalok, keletkezéstörténetük általában ismert, szerzőjük vagy élő, vagy 1-2 generációval volt

1 Az említett anyag nem esik zárolás alá, hiszen Schmidt Éva már a nyolcvanas években előkészítette kiadásra, és feldolgozás céljára átadta a MTA Zenetudományi Intézetének, pontosabban Lázár Katalinnak, aki ezt a munkát el is végezte, és az énekek dallamát lekottázta, illetve feldolgozta.

idősebb, kevés ennél régebbi ismeretes.² Alkalmi énekeknek mondja őket, amelyek könnyen elfelejtődnek.³

Kálmán Béla kimondottan az európai folklór felől közelíti meg a tárgyalt műfajt. A szerzőhöz több szállal kötődő egyéni énekeket valamiféle kezdeménynek látja, amelyek közül némelyik elindulhat a népdallá válás útján, amennyiben elvész a kapcsolat a szerző konkrét sorsa, helyzete, személyisége között és általánosabb érzelmeket kezd kifejezni (Munkácsi–Kálmán 1963: 35). Hasonló nézet jelentkezik a Világirodalmi Lexikon sorsének-definíciójában⁴ is. Ugyanitt Voigt Vilmos a személyhez kötöttséget is kiemeli.⁵

Csepregi Márta igen erős személyhez kötöttségről, pontosabban személyességről, az egyéni ének erősen bizalmas jellegéről számol be.⁶

1.2. Schmidt Éva az említett expedíciók után közreadott egy-egy darabot a gyűjtéséből, és ezekben a publikációiban foglalkozott az egyéni ének műfajával is (később mindinkább a metrikai kérdésekre irányult a figyelme). Ezek az írások azonban kevésbé kerültek be a finnugrisztikai és folklorisztikai köztudatba. Az alábbiakban az egyik énekhez bevezetőül írt műfaji összefoglaló kivonata következik (Schmidt 1981 alapján), amely természetesen sem helyettesíteni, sem visszaadni nem tudja az eredeti szöveg informativitását vagy stílusát.⁷

Az obi-ugor (énekelt) népköltészet fő felosztási elve a szerzőség (közösségi vs egyéni műfajok). – A közösségiek a kultuszokhoz kapcsolódnak. – Az énekelt forma mindig magasabb rendű a prózainál, s a valósággal azonos értéke van. – Az egyéni énekköltést éppen köznapisága miatt kutatták-gyűjtötték kevésbé. – Az énekköltés tudománya kötelező volt. – Az éneklésnek nem feltétlenül van tematikus kötöttsége. – Az énekek elméletileg feloszthatók epikusakra és líraiakra. – Az élet fontosabb eseményeinek megéneklése kezdett bizonyos énektípusok kialakulásához vezetni. – Attitűd szerint lehet az ének pozitív vagy negatív kicsengésű. –

2 „Kohtalolaulut ovat yleensä sangen nuoria. Jo niiden yleissävystä se ilmenee, mutta se tiedetään muutenkin. Useimpien laulujen syntyhistoria on näet tunnettu: niiden sepittäjä tiedetään joko vielä elävänä, tai sellaisena, joka on kuollut miespolvi tai pari miespolvia sitten. Perin vähän on tätä vanhempia kohtalolauluja” (Kannisto 1930: 5).

3 „Mutta on huomattava, että tällaisen runoudenlajin yksityistuoiteet ovat kaikkein helpoimpia unohtamaan. Ne ovat tavallaan tilapäisrunoja” (Kannisto 1930: 6).

4 „Ősi és modern műfaj is egyben, amelynek legszebb darabjai az idők során közösségi énekké váltak, s amelyekből némelyik a megszülető hanti és manysi irodalom első alkotásait is jelenti, illetve azoknak közvetlen mintája” (Domokos 1992: 382–383).

5 „Improvizált, általában első személyes megfogalmazású (noha mások is előadhatják az egy-egy személyhez fűződő dalokat)...” (Voigt 1992: 383).

6 „Az egyéni ének mindig valamilyen ismert személyhez kötődik, akinek a neve elő is fordul az énekben. Nők is énekelhetnek férfiéneket, vagy fordítva. Adatközlőink rendre olyanokat énekeltek, melyek másokról szóltak. Néhány bölcsődaltól eltekintve, melyről megmondták, hogy ők költötték, nem énekeltek saját dalt, így azt hittük, nincs is saját daluk. Csak a negyedik gyűjtőúton, 1996-ban tudtam meg, hogy az egyéni ének annyira intim műfaj, hogy ha szűk családi körben elő is adják, mikrofonba nem énekelik, hiszen a kazetta útját nem lehet nyomon követni. (...) Csak abban az esetben szabad elárulni a tulajdonos nevét, ha már nem él” (Csepregi 1997: 60–61).

7 Az említett cikk általánosan a műfajról szóló, tehát nem a publikált énekre vonatkozó része hamarosan olvasható lesz a Schmidt Éva Könyvtár 4. kötetében.

Megkülönböztethetünk sokáig csiszolatott (nagyobb terjedelmű) reprezentatív énekeket és kevésbé megformált (jóval rövidebb) improvizációkat. – A nők szerepe kiemelkedő az egyéni éneklésben, mivel ők nem vehették részt a kultikus célú éneklésben. – A szerzőséget szigorúan számon tartották, de az előadásnak nem voltak különösebb kötöttségei, más énekét is lehet emlékezésül énekelni. – Az éneklési alkalom, illetve az ének keletkezése jellemzően köthető az ingerszegény helyzetekhez és monotóniához és az érzelmileg túlradó lelkiállapotokhoz. – Az egyéni énekköltés stílusát meghatározza a szándék, a tartalom és az egyéni hagyományok. – Átmenetinek nevezhetők a közösségi és az egyéni énekek között azok a darabok, amelyeket első személyben adnak elő medveünnepen, álarcban és jelmezben (Schmidt 1984: 1211–1215).

2. A kommentárok áttekintése

Elsőként a vizsgálatba bevonható⁸ énekek áttekintésére kerül sor. A táblázat fejlécében a kommentárokból rendszeresen megjelenő szempontok olvashatók. Ezek alapján a szerző ismertségét legalább háromféleképpen lehet értelmezni: szerepel-e a szerző neve a szövegben (= Név +/-), ismeri-e az adatközlő (= Ism. +/-), vannak-e róla ismeretei/információi (= Inf. +/-). Ez utóbbinak akkor van jelentősége, ha az előző két kérdésre nemleges a válasz, ugyanis még ekkor is előfordul, hogy hallott érdekességeket vagy valamilyen történetet az ének szerzőjéről.⁹ Az ének származási helye szövegszerűen is megjelenhet az énekben, de egyébként is mindig világos az énekes számára. Az ének keletkezésének idejét legtöbbször évtized pontossággal tudta megadni Schmidt Éva, bár az adatközlők rendszerint valamely előző generációhoz viszonyítva határozták meg. A tanulási módja rovatban az szerepel, hogy kitől, milyen körülmények között, milyen alkalommal sajátította el az adatközlő. Az ének fajtáját, illetve típusát általában megadta Schmidt Éva.¹⁰

A vizsgálható énekek száma 22, mert a gyűjtés egy részében (8 ének)¹¹ az adatközlő saját énekét adja elő (PE-11, PE-15, PE-16, PO-40, PO-42, PO-44, TU-46, TU-47), ahol a felsorolt kritériumoknak nincs értelme.

8 A gyűjtéshez egészen más – medveünnepi szakrális – műfajok is tartoznak, nem beszélve a hangszeres darabokról. Olyan énekek is vannak ebben az anyagban, amelyhez Schmidt Éva nem készített magyar fordítást és jegyzeteket, ezeket, úgy tudjuk, nem kívánta sem a tudományos világ, sem a nagyközönség elé tárni. Az egyéni énekek a kisebb részét teszik ki a 80-as évek gyűjtéseinek.

9 Ha azonban a név is szerepel a szövegben és ismerte is az illetőt az adatközlő, akkor nincs értelme feltüntetni, hogy vannak/voltak információi az életéről.

10 Amennyiben nem az ő eredeti meghatározása szerepel, hanem szöveg és a többi ismeret alapján a valószínűsíthető énekfajta, azt zárójel mutatja.

11 Vagyis itt talán kevésbé húzódoztak az adatközlők a saját énekük előadásától, mint a keleti területeken. Egy esetben jelezte Schmidt Éva, hogy énekesét olyan mélyen érintette érzelmileg a saját életének felidézése, hogy elsírta magát és a szégyenkezés miatt nem fejezte be az előadását.

Az ének azonosítója	A szerző ismertsége ¹²	Az ének származási helye	A keletkezés ideje	A tanulás módja	Ének fajtája, típusa
80-PE-1	Név + Ism. – Inf. –	Ismert	1940-es	Feleség férjtől, a férj vadászaton	Egyéni, öndicsérő?
80-PE-2	Név + Ism. +	Ismert	1940-es	Adatközlő a szerzőtől	Frontra induló
80-PE-3	Név + Ism. – Inf. –	Ismert	?	?	(női egyéni ének)
80-PE-5	Név – Ism. – Inf. +	Ismert (Num-To)	1900-as	Adatközlő férjtől férj kazimiaktól (vadászatkor)	Tipikus férfi epikus ének
80-PE-6	Név + Ism. +	Ismert	1930-as (kb.)	Adatközlő a szerzőtől	Tipikus női ének
80-PE-7	Név + Ism. +	Ismert	20. század első fele	Adatközlő a szerzőtől	Párválasztó női ének
80-PE-8	Név + Ism. – Inf. +	Ismert	19. sz. 2. fele	Adatközlő idősebb nőrokonoktól	Medveünnepen női tánc
80-PE-9	Név + Ism. – Inf. +	Ismert	19. sz. 2. fele	Táncos alkalmakon	Szabályos női sorsének, Dallam: táncének
80-PE-10	Név + Ism. +	Ismert	1950-es	Adatközlő a rokon szerzőtől	Párválasztó ének részlete
80-PE-12	Név – Ism. – Inf. +	Ismert	1900-as	?	Veszélyes helyzetet előadó férfiének
80-PE-13	Név + Ism. – Inf. +	Ismert	1960 körül	Adatközlő mulatozás közben	Kiküldetési ének
80-PE-14	Név + Ism. – Inf. –	Ismert	?	Nem emlékszik	Egyéni ének töredéke
80-PE-17	Név + Ism. – Inf. –	?	?	?	Töredék

12 A táblázatban előforduló kérdőjelek arra utalnak, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján nem lehet kitölteni a szóbanforgó rovatot. Amennyiben a szerző neve szerepel a szövegben, az énekes pedig személyesen ismerte, akkor feleslegessé válik az a szempont, hogy vannak-e róla információi is.

Polnováti gyűjtések – 1982

Az ének azonosítója	A szerző ismertsége	Az ének származási helye	A keletkezés ideje	A tanulás módja	Ének fajtája, típusa
82-PO-13	Név – Ism. – Inf. +	Ismert / vélt	1850-60	Adatközlő a nagyanyjától	Egyéni ének ?medveünnepi
82-PO-15	Név + Ism. – Inf. –	Ismert	19. sz. vége	?	Monotónia

Az ének azonosítója	A szerző ismertsége	Az ének származási helye	A keletkezés ideje	A tanulás módja	Ének fajtája, típusa
82-PO-38	Név + Ism. ? Inf. +	ismert	1940-es	?	Mulatozó
82-PO-41	Név + Ism. ? Inf. ?	ismert	1940-es	?	?
82-PO-43	Név – Ism. + Inf. +	ismert	?	medveünnepen	(/ál/egyéni? ének, ismerősök költötték)
82-PO-45	Név + Ism. +	?	1870-80	Nőrokon (nagyanya)	Férjhez menéskor Női egyéni

Tugijáni gyűjtések – 1982

Az ének azonosítója	A szerző ismertsége	Az ének származási helye	A keletkezés ideje	A tanulás módja	Ének fajtája, típusa
82-TU-49	Név + Ism. +	ismert	közelmúlt	Rokonságon belül	Gúnyos röpdal
82-TU-50	Név + Ism. +	ismert	1920-as	vsz. rokonágon belül	Női egyéni sorsének (sic)
82-TU-52	Név + Ism. +	ismert	1950-es eleje	mulatozáson	Mulatóének

2.1. A szerző ismertsége, az ének személyhez kötöttsége

Ha az ének szövegében elhangzik egy név, az természetesen nem feltétlenül jelenti azt, hogy az énekes ismeri az ének szerzőjét. Ha pedig nem ismerte személyesen, még lehetnek az életéről, a

kalandjairól ismeretei (PE-8, PE-15). Néha előfordul az is, hogy minimálisnak mondható információi sincsenek (pl. PE-17, PO-15). Meglepően sokat tudhatnak a főszereplőről anélkül is, hogy neve konkrétan elhangoznék (pl. PE-5).

Másik jelenség, de ugyancsak meglepés, ha a szerző nem esik egybe az ének főhősével: szerepelhet a név olyan, egyéni éneknek tűnő szövegben, amely egyértelműen mások által (át)költött gúnydal (PE-8), vagyis a szereplőhöz (nem pedig a szerzőhöz!) kapcsolható. A gúnydalok csoportja igen érdekes ebből a szempontból. Az egyikről (PO-43) pl. azt jegyezte fel Schmidt Éva, hogy tatár eredetű lá-pentaton dallamát nagyra értékelték a környéken, és noha a dal hőse egy gyengeelméjű fiú volt, az adatközlő kiemelte, hogy senkinek sem volt olyan szép éneke, mint szeretetteljesen kifigurázott főhősének – tehát legalábbis a dallamot határozottan kapcsolták „tulajdonosához” (az éneket a fiúról ismerősei költötték).

A személyhez kötöttség még a mulatóénekeknel is jelentkezhet. Egy ilyen, „a jó hangulatért cserébe kifejezetten ajándéknak szánt” „bor/vodka ivó ének” kommentárjai között olvasható: „Az ének más, hasonló alkalmakkor (pl. ha később ugyanolyan körülmények között emlegetik a régebbi mulatságot) előadható, azaz reimprovizálható. Szerzőségét számon tartják, alkotójára emlékezve más személy is elénekelheti. A szerző új alkalomhoz aktualizálva tetszés szerint megváltoztathatja az alapszöveget” (TU-52).

Feltűnő, hogy az első oszlopban soha nem szerepel egyszerre minden sorban mínusz, amit úgy lehet értelmezni, hogy a személyhez kötöttség többféle módon valósulhat meg. A név tudásának vagy szövegbeni előfordulásának, a rokonságnak, a személyes ismeretségnek és a szerzőhöz/szereplőhöz fűződő információknak egyike vagy ezek valamilyen kombinációja egyaránt előfordulhat.

2.2. A származási hely

A vizsgált tényezők között egyedülálló módon mindig ismert (vagy a közösség számára azonosíthatóan szerepel az ének szövegében), hogy hol született az ének, ami teljes mértékben egybecseng Kannisto észrevételével.¹³

2.3. A keletkezés ideje, illetve az ének fennmaradása

Az 1980–82-es gyűjtés énekei legnagyobbbrészt az 1940-es és 60-as évek között keletkeztek. Nem kevés datálható a 20. század első évtizedeire. Az anyag rekorderei (5 ének) a 19. század második feléig visszavezethetők, vagyis a gyűjtés pillanatában 100 vagy még több évesek voltak. Ugyanakkor egy egyszerű női énekként előadott, ám „a szöveg kissé erotikus jellege miatt” inkább medveünnepi színjátéknak sejtett énekről jegyzi meg Schmidt Éva, hogy „az egyéni énekek ritkán őrződnek meg három nemzedékig, különösen, ha keletkezésük körülményei is elhalványulnak” (PO-13).

Az énekek fennmaradásának egyik fontos tényezője a könnyű megjegyezhetőség. Schmidt Éva kiemeli, hogy a gúnyos röpdalok fennmaradását a könnyed dallam és a rövid terjedelem segíti (TU-50). Azt is megjegyzi, hogy amikor valakinek a saját éneke már régen feledésbe

13 „Mutta silloinkin, kun lauluntekijää tai hänen kotikylänsä ei ole laulussa nimetty, osaa kuitenkin paikkakunnallinen perintätieto kertoa, kuka laulaja on ollut tai ainakin mistä kylästä tai miltä jokialueelta hän on ollut kotoisin” (Kannisto 1930: 4).

merült, a róla költött gúnydalra sokáig emlékeznek (TU-49). A mulatóénekekkel kapcsolatban is az egyik fontos tényező a hossza: „A jelen énektípus az átlagosnál több figyelmet kap rövid volta, alkalomhoz illő, és ajándék jellege miatt. A jelenlévők egy része azonnal meg is jegyzi, ami növeli megmaradásának esélyeit” (TU-52).

2.4. A tanulás módja, illetve az elsajátítás körülményei

Az elsajátítás módja igen sokféle lehet. Történhet közvetlenül az énekköltőtől (rokontól, barátától, ismerőstől), és közvetve is: természetesen más dalát is továbbadhatják az énekesek, így a férj által vadászaton hallott éneket megtanulhatja a feleség is – erre nem egy példa akad. (A több generációval korábban keletkezett ének tanulása is többszörös közvetítéssel képzelhető el).

Az ének nemcsak nyelvjárási határokat lép át, hanem nyelvit is, az egyik ének azt a 19-20. század fordulóján történt esetet mondja el, amikor egy nyenyec sztarosza elitta a rábizott pénzt, majd a barátja segítette ki a bajból (PE-5).

Végezetül, olyan is előfordult, hogy az adatközlő még csak nem is emlékezett, hogy kitől hallotta az éneket... (PE-14).

2.5. Az ének fajtája, típusa

Az énektípusokról lényeges megállapításokat ismerünk Schmidt Évától (l. az 1.2. pontban). A táblázatban és ebben a felsorolásban azok szerepelnek – kifejezetten a többi szemponttal való összevethetőség céljából –, amelyeket a tárgyalt egyéni énekek kommentárjai tartalmaznak. Ezek a következők: egyrészt női/férfi (egyéni – sic!) sorsének, férjhez menéskor költött ének, monotónia-ének (hosszadalmas munka vagy utazás során született költemény), kiküldetési ének, veszélyes helyzetet elmesélő ének, párválasztó ének, tipikus női ének, tipikus férfi epikus ének, frontra induláskor költött ének, öndicsérő – másrészt: mulatóének, gúnyos röpdal, táncének.

A felsorolásban az első csoportban az inkább egyéninek („reprezentatív”?) tartható, a másodikban a „közösségibb”-nek nevezhető (könnyedebb, improvizatívabb) darabok kaptak helyet.

2.6. Összefüggések

Ezután annak az áttekintése következik, hogy a fent felsorolt adatok között vannak-e kapcsolatok, és ha igen, milyenek. Számos összefüggés annyira triviális (pl. az újabb énekeknel valószínűbb a személyes ismeretség, továbbá több régebbi énekről elmondható, hogy eltűnik személyessége, és a szórakoztató, mulattató, táncos jelleg erősödik,¹⁴ pl. PE-9, valamint a régieknél evidens a többszörös közvetítés az elsajátításban stb.), hogy csak azokat érdemes számba venni, amelyek nincsenek összhangban az elvárhatókkal.

Talán meglepő a kép tarkasága, más szóval az egyértelmű összefüggések hiánya vagy kis száma: a tárgyalt anyag alapján kevés olyan kapcsolatot lehet találni, amire ne akadna ellenpélda.

A szerző nevének megléte vagy hiánya önmagában nem világít rá arra, hogy tudja-e élő vagy a kollektív emlékezetben élő konkrét alakhoz kötni az éneket a közösség.

14 Bővebben példákkal: Sipos megj. előtt.

Nem biztos, hogy a régebben költött ének szerzője vagy tulajdonosa feltétlenül elhalványult a falu vagy nagyobb csoport emlékezetében (PE-8, PE-9, PE-12, PO-13, PO-45).

Fiatalabb énekek esetében előfordul, hogy nincs közvetlen ismeretség a szerző és az énekes közt, vagyis közvetítéssel tanulják az énekeket (pl. PE-1, PE-13).

Ha az ének régebbi réteghez tartozik, akkor is szerepelhet az énekköltő neve a szövegben (PE-8, PE-9)

Még abban az esetben is sokat tudhatnak a szerzőről, ha az ének keletkezése a 19. századra tehető (PE-9, PE-15).

Kevés egyértelmű kapcsolat látszik az énektípus és a többi információ között. Nem csak mulató- vagy táncénekek, medveünnepi jelenet lehet a létezési módja, ha sok évtizeden át fennmaradt. Létezhetnek – ha ritkábban is – sok évtizedes „szabályos” egyéni énekek is (TU-50, PO-13 /kérdéses/, PO-45).

3. Összefoglalás

A kommentárokból számos, eddig kevésbé ismert részlet tudható meg az obi-ugorok éneklési szokásairól, illetve ismert sajtóságotat is más összefüggésbe helyeznek ezek a példák.

A személyhez és a helyhez kötöttség – még a nagyon régi énekeknél is – igen erős. Ez határozottan rímelt a kondai fejedelemnek a szakirodalomban oly sokszor idézett éneke tanulságaira. A „Keresztelés éneke, amint ismert, az 1715-ös erőszakos térítést éneklő meg (VNGy IV. 122–127)” (Kálmán 1963: 18), amely a lejegyzéskor több mint száz éves volt, de témája is, hőse is rendkívülbb annál, semhogy emléke egykönnyen elhalványult volna.

A személyhez kötöttségnek több fajtája (fokozata?) figyelhető meg. Szerepelhet a szöveg elején pusztán az énekköltő neve, amiből nem feltétlenül közvetlen kapcsolatra kell következtetni adatközlő és énekköltő közt. Jelenthet személyes ismeretséget, családi kötődést, vagy pusztán információkat. Még a legrégebbi – esetünkben 19. századi – egyéni énekek sem szakadtak el egy néhai családtagtól vagy emlékezetes (sajátos sorsú, pl. kikapós) egyéniségtől. Nem olyan értelemben vált tehát közkinccsé az ének az adott közösségben, amint az Kálmán Béla anyagában jelentkezett, hogy ti. mindenki számára átélhető általános érzelmeket vagy helyzeteket fejező szöveggé „csiszolódt” az adott ének bizonyos idő eltelté után. Schmidt Éva egy írásában kimondottan arra utal, hogy ilyen műfaj kialakulásáról nem tud: „A népdalnak megfelelő kategória mind a mai napig nem létezik, a »világi« tárgyú énekeket mindenki maga költi, és lehetőség szerint önmagáról” (Schmidt 1981: 15).

A manysi énekek alapján Kálmán Béla úgy látja: „Ezt a műfajt azonban nemcsak a szerző énekelheti, hanem – ha megtetszik – átveszik az utódok, ismerősök, esetleg alakítanak is rajta” (Kálmán 1963: 18). Fontos ehhez hozzátenni a hanti énekek alapján, hogy valóban énekelheti utód, ismerős, de akár ismeretlen is, ha volt alkalma megtanulni az éneket – vagyis kilépett eredetibb, bizalmas közegéből, szélesebb körben ismert, tehát megváltozik a funkciója.

A keleti hanti szokásokhoz képest az énekek átvételének, eltanulásának, előadásának szabályai szabadabbnak, kevésbé korlátozottnak tűnnek.

A fentiek alapján az egyéni ének műfaját nem egyszerű meghatározni. Egyrészt eltérnek a különböző időben, más-más csoportokban megfigyelt éneklési szokások. Másrészt talán az okoz némi zavart, hogy az egyéni ének kategóriájába az 1980-as és 1982-es gyűjtés alapján is voltaképpen nagyon különböző énekek sorolódnak. Ide tartozik a hosszú ideig csiszolgotott,

nagy terjedelmű, a szerző életének főbb állomásait feltáró fajta (talán erre alkalmazható igazán a korábbi sorsének terminus), és ide tartozik a vidám alkalmakon improvizált rövidebb mulató- vagy ajándékének is. Valószínű, hogy e rendkívül eltérő darabokban elsősorban az egyéni szerzőség és a személyhez kötöttség közös, ez pedig közismerten jellemző a nem-szakrális obigor verses műfajok legnagyobb részére. Kérdés, hogy valójában műfajról van-e itt szó, vagy a terület éneklési szokásainak legfontosabb jellemzőjéről.

A különböző gyűjtésekből kibontakozó, meglepően változatos kép arra figyelmeztet, hogy az obugrisztikában szinte meggyökeresedett fogalmakat az újabb szövegek, a közösség szokásainak, az éneklés etikettjének és sok más háttér-információnak mára – az északi és a keleti hanti eredményekkel kiegészült – pontosabb ismeretében a folklorisztikának érdemes lehet újragondolni.

Irodalom

- CSEPREGI Márta (1997), Mutatványok a szurguti osztják folklór műfajaiból. In: Lázár Katalin (szerk.), *A szurguti osztják kultúráról*. Néprajzi Múzeum, Budapest. 59–104.
- DOMOKOS Péter (1992), sorsének. In: Szerdahelyi István (szerk.), *Világirodalmi Lexikon* 13. Akadémiai Kiadó, Budapest. 382–383.
- KANNISTO, Artturi (1930), *Voguulien kohtalolauluista*. Suomi V. 10 (különlenyomat).
- MUNKÁCSI Bernát – KÁLMÁN Béla (1963), *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény IV/2*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SCHMIDT Éva (1981), Bárki lehet költő. *Élet és Irodalom* 25/31: 15.
- SCHMIDT Éva (1984), Ahol mindenki költő. *Híd* 48/9: 1209–1222.
- SÍPOS Mária (megj. előtt), Az egyéni ének kapcsolata néhány más műfajjal. (Elhangzott a 2007-es Hajdú Péter Emlékülésen).
- VOIGT Vilmos (1992), sorsének. In: Szerdahelyi István (szerk.), *Világirodalmi Lexikon* 13. Akadémiai Kiadó, Budapest. 383.